

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.34.01

В. П. Плавич, д-р філос. наук, канд. юрид. наук, професор, академік, завідувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

РОЗУМІННЯ ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджується процес розвитку сучасного праворозуміння. Вводиться уявлення про категорію права як інструмент наукового пізнання. Пропонується варіант усвідомлення долі права шляхом тлумачення волі та мислення. Обґрунтовано необхідність нової парадигми права. Показано, що сьогодні теорія і філософія права потребують дослідницького, методологічного антропоцентризму

Ключові слова: право, інтегративне праворозуміння, правова свідомість, правова реальність.

Правова доктрина за усіх часів стояла перед дилемою співвідношення права і держави, як загальнолюдських цінностей та волі апарату держави, відповідно. Тому, в залежності від політичної заангажованості відповідних наукових кіл, свого часу були сформовані два основних підходи до сутності права: позитивістський та природно-правий, які заперечували один одного за усіма параметрами їх концептуального змісту: перший вважає за право волю держави та абсолютизм її імператив, відкидаючи будь-яку філософську основу розуміння сутності права; другий – заперечує необхідність загальнообов'язкового характеру права та передбачає в його аксіологічній основі загальнолюдські цінності. Згодом від цих класичних полярних поглядів на розуміння права відійшли менш консервативні напрямки, але жоден із них не міг гармонійно сполучити їх переваги: формалізованість позитивізму та онтологічну соціоцентричність природноправового підходу. Розуміння права є наріжним каменем демократичного розвитку суспільства і держави, тому проблема вироблення оптимальної моделі праворозуміння вимагає від нас вдаватися до поєднання цих полюсів правової доктрини.

Право не слід сприймати як витвір соціально-економічного детермінізму, воно створюється завжди з урахуванням ширших, чи вужчих меж свободи вибору: людська воля відіграє головну роль у процесі фіксації конкретного змісту юридичних правил¹. Усвідомлення долі права повинне прямувати шляхом тлумачення «волі» та «мислення». Йдеться не просто про «мислення» в значенні раціонально-розумової діяльності, а про людське усвідомлення взагалі (афекти, судження тощо), представлене в єдності його принципу, що міститься в картезіанському *cogito ergo sum* (мислю, отже, існую).

¹ Див., напр.: Хоффе О. Политика. Право. Справедливость. Основополагающие идеи в философии права и государства. – М., 1994; Бержель Ж.Л. Общая теория права / Пер. с франц. – М.: Изд. Дом NOTA BENE, 2000.

За К.Марксом же, право, є лише системою примусу, створеною для збереження привілеїв класу власників. Революція призведе до виникнення безкласового суспільства, а держава і право “відмрут” за непотрібністю підтримувати режим придушення. Погляд марксистів спрямований у майбутнє, коли соціальна гармонія буде виражати первісне добро, яке закладено в людину, вияв якого тепер не буде унеможливлюватися інститутом приватної власності. Однак, такий соціальний рай не може виникнути відразу – звідси маємо парадокс у вигляді перехідного, а насправді нескінченного періоду, коли роль держави, а разом з нею і апарату примусу непомірно зростає [1, с. 597].

Для марксистів право – лише засіб нав'язати всьому населенню те, що домінуюча частина суспільства вважає вигідним для своїх економічних інтересів, а єдина функція тих, хто здійснює право на практиці, – забезпечити реалізацію цих інтересів. Марксистська модель «соціалізму» скрізь мала наслідком значне посилення права та його репресивних функцій, ніж їх відміну [2, с. 24-25]. Для марксистів право може походити лише від держави. Воно – знаряддя політики влади. Право і справедливість – класові поняття і не мають загальнолюдського характеру. А звідси – втрата права самотності й перетворення його на засіб для здійснення поточної політики держави; абсолютизація детермінізму і заперечення концепції вільної волі; невизнання відмінності між казуальною і нормативною науками, і, як наслідок, ототожнення нормативного і дескриптивного підходів до права; абсолютизація фундаментального релятивізму і партикуляризму як протиположності універсальності права; невизнання відмінності між легальністю і легітимністю права і, як наслідок, заперечення ціннісної проблематики у правовій сфері [1, с. 594-599].

Право належить до числа найбільш важливих та складних суспільних явищ. Для того, щоб визначити, що таке право, слід зрозуміти із чим, з якими явищами воно пов'язане та звідки воно походить. Право слід розглядати як специфічний механізм вияву логічної структури соціальних взаємодій, у результаті дії якого визначаються юридичні формули як основа для розробки відповідних нормативних приписів. Логіка є гносеологічним механізмом породження права, наслідком його реалізації та методом розкриття його сутності [3, с. 39].

На думку автора, в якості теоретичної бази для розробки концепції проблеми обґрунтування права, природи принципів права може розглядатися концепція деліберативної демократії, розроблена на основі комунікативного розуміння права. Необхідно також переглянути застарілу філософську парадигму буття, що лежить в основі методології вітчизняного правознавства. Метод матеріалістичної діалектики, будучи розробленим на наукових досягненнях початку XIX століття, пов'язаний із помилками цієї епохи, такими як „еволюціонізм, європоцентризм та холічне розуміння історії, властиве історизму” [4], тому для наукового дослідження права як соціального регулятора сьогодні є доцільним використання юридичною наукою при розробці методології досліджень суспільних наук початку XXI ст., таких як антропологія, психологія, соціологія і семіотика. Зрозуміти природу юридичних протиріч у сучасному суспільстві, здійснити аналіз ефективності правового регулювання видається можливим лише при використанні сучасної лінгвістичної парадигми та основаної на ній теорії комунікативної дії [5, с. 127].

Характеризуючи різні філософські методи, такі як герменевтика, семіотика, феноменологія, на наш погляд, правильно оперувати саме категорією „сучасні підходи” через те, що матеріалістична діалектика як методологічна база юриспруденції, будучи недосконалою, застарілою філософською концепцією, не

може носити звання „традиційної” концепції. За аксіологічного підходу до права переконується: право – це певний інтегральний феномен, витoki якого у самій людині, і у цій своїй якості воно являє собою певну систему цінностей, принципів, норм, взятих у поєднанні із живою креативною діяльністю, яка, окрім багато чого іншого важливого для життя, формує та реалізує ці цінності, принципи, норми з урахуванням багатоманітності життя, реальних ситуацій, фактів, особливостей людей. „Не можна знайти право, якщо його немає в самій людині” [6, с. 145].

Одним з важливих завдань вітчизняної науки на сучасному етапі має бути розроблення концепції, присвяченої питанням перспективного розвитку права. Б.О.Кістяківський говорить про багатоманітність прояву права: „Право є і державно-організаційне, і соціальне, і психічне, і нормативне явище” [7, с. 191]. Про інтегративне правознавство пишуть сьогодні багато авторів. Зокрема, мова йде про А.С.Яценко, Г.Дж.Бермана і Дж.Холла та ін., але в них немає ніякої спільної концепції або хоча б відносно єдиного бачення проблеми [8, с. 36-37].

Слід погодитися з думкою П.Рабіновича, який зазначає, що плюралізм праворозуміння й надалі буде постійно притаманним будь-чій та будь-якій правовій свідомості, у тому числі й такому її прояву, як правові погляди юридичної науки. І хоча у ній, особливо останнім часом, і робляться спроби сконструювати уніфіковане, „інтегральне” праворозуміння, однак і серед авторів таких спроб воно не стає загально визнаним та однозначним. Принаймні, на сьогодні стосовно проблеми праворозуміння чітко простежуються плюралізм інтегральності.

Отже, змістовна плюралістичність загального праворозуміння була, є і, гадаємо, завжди залишатиметься його непереборною, нездоланною властивістю. У кожному випадку використання в навчальній чи в науковій літературі терміну-поняття „право” – варто застерігати, в якому власне сенсі його вжито. Це зауваження стосується й усіх похідних від нього прикметників: „правова” (дійсність, реальність, сфера, система, свідомість, норма, тощо), „правовий” (порядок, акт, факт тощо), „правове” (життя, почуття, тощо), „правові” (явища, джерела, форми, договори, тощо) [9, с. 17].

У сучасній юридичній теорії та практиці головна увага має бути приділена особливостям практичного впровадження раціонального змісту ліберальних ідей в процесі державного та правового будівництва в Україні. Необхідно звернутися, як зазначає М.Ф.Орзіх, до пошуку доктринальної формули закономірностей юридичного індивідуального буття суспільного життя за допомогою двох „зрізів” проблеми: право у особистості, та особистості в праві [10, с. 29].

З точки зору автора, розуміння сутності права, або праворозуміння є початковою, вихідною категорією юриспруденції. „Вихідне розуміння сутності права пов’язане із сутністю людини”. Сутність людини наддержавна – не держава створює людину, а людина державу. Тому визначальним праворозумінням для всієї юриспруденції є наддержавне праворозуміння [11]. Водночас визначальний характер наддержавної природи права не заперечує важливості її державного виміру.

Сучасна наука про право характеризується розмаїттям різних типів праворозуміння, тобто наукового пізнання і пояснення права як своєрідного та відносно самостійного, цілісного системного явища духовного життя суспільства. Вони розміщуються в рамках координат трьох основних напрямів у науковому

пізнані права (залежно від філософського фундаменту їх осмислення). Це природно-правові, соціологічні та нормативістські концепції права.

З появою неklasичної парадигми соціального знання, коріння якої сягає феноменології Є.Гусерля і В.Ведільтея (середина ХХ ст.), сформувався уявлення про констатуючу діяльність суб'єкта як частини об'єктивного. У центр уваги нової суб'єктивістської парадигми були поставлені не об'єктивні процеси соціальної упорядкованості, а порядок, який формується у свідомості суб'єкта в процесі інтерпретації ним соціальної дійсності. Людина не відображає у своїй свідомості світ, а конструює його, і в такий спосіб наповнює іншим смислом, який обумовлюється належністю суб'єкта до певного типу культури, соціального, ціннісного, контекстуального простору².

Відповідно змінилося і завдання юридичної науки. Вона намагається осмислити залежність права від людини. Посилення процесів глобалізації в сучасному світі та перспективи побудови гуманістичної, ліберально-демократичної цивілізації відіграли роль суттєвих стимулів до інтеграційних пошуків, спрямованих на теоретичні побудови, здатні «примирити» позитивістський і природно-правовий напрями у розвитку сучасного правознавства. Пошуки розгортаються в площині інтегративного праворозуміння, точніше інтегрального типу праворозуміння (системне пізнання права об'єктивно спрямовує на інтегральний підхід у його пізнанні). Причому інтегральний підхід застосовується в найширшому розумінні слова: від поняття інтеграції, яка здатна подолати предметні полярності всередині всіх типів праворозуміння, до поняття інтеграції, спрямованої на нову, загальнонаукову методологічну єдність позитивістських, природно-правових і соціологічних пізнавальних моделей. В останній позиції, звичайно, не йдеться про створення єдиної універсальної теорії права, а виключно про вектор розвитку правової думки у третьому тисячолітті [12, с. 61].

У вказаному аспекті ефективність інтегративного праворозуміння буде визначатися концептуальними рамками тієї загальнонаукової парадигми, методологічний потенціал якої стане на заваді еkleктичному (механістичному) поєднанню різних типів праворозуміння, результати якого навряд чи можна назвати науковими. У такому аспекті зростає роль категорії права як інструмента наукового пізнання. На наш погляд, пізнавальний потенціал категорії «права» може реалізуватися виключно в системному зв'язку. По-перше, з такими поняттями, як природне право, позитивне право і правовий порядок, що є предметоутворюючими, відповідно, для природно-правових, нормативістських і соціолого-юридичних наукових моделей пізнання права. По-друге, через систему категорій галузевих і прикладних юридичних наук. По-третє, у зв'язку з предметоутворюючими поняттями інших наук, які так чи інакше використовують поняття «право» для змістовного розкриття суті свого предмета тощо. По-четверте, в рамках наукової парадигми, здатної відповідати трьом основним вимогам: міждисциплінарність; синтез, що спроможний відкрити нову реальність за умови дотримання дисциплінарної семантики термінологічної означеності понять, як вони утвердилися в класичній юридичній науці; відмова від механістично-редукціоністських конструкцій в процесі наукового пізнання права,

² Круглий стіл: проблеми сучасного правопонимання // *История государства и права*. — 2003. — № 6. — С. 2—16; *Рабинович П.* Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи // *Вісник Академії правових наук України*. — 2002. — № 4.

які втратили свій пізнавальний ресурс у рамках нової світоглядної і загальнонаукової парадигми.

Як зазначає Ж.Карбон'є, людина – єдина з усіх інших живих істот наділена властивістю бути юридичною істотою. Вона здатна виробляти норми і дотримуватись їх, тоді як інші живі істоти здатні лише мати звички. Людина має абстрактну здатність створювати і сприймати юридичне [13, с. 26].

Право й людина – пов'язані явища (їхні взаємовідносини вивчає антропологія права). У «боротьбі за право» люди можуть проявити свої не найкращі якості. Звідси і завдання права – бути стабілізатором, сприяти вирішенню конфліктів і стимулювати прояв кращих людських якостей. Розвиток права в ідеалі – це олюднення права, рух до людського права шляхом удосконалення людини [14, с. 11, 14]. Лінійні позитивні різногалузеві статичні правові норми за проведеними дослідженнями виникають та формуються як такі саме в різнолінійних нормах правосвідомості, проходячи еволюцію у процесуальній правовій нормі від ірраціональних до раціональних норм правосвідомості як норм статичного права. На наш погляд, позитивна правова наука, лінійно верифікуючи правову дійсність, не здатна істинно визначити правову сутність нелінійних правових явищ, що домінують. Наявність певного обсягу знань ще не визначає справжнього рівня правосвідомості, він конкретизується розумінням сутності правотворчості, права, правових норм, їх вимог, цілей, призначення, відповідності моральним принципам тощо. Людина кожної цілі відтворює у своїх правових ролях норми права. Вона сама є одночасно і нормотворцем, і виконавцем певних правових норм [15, с. 8, 11].

Відновлення загубленого «за Бугтям» призначення людини є єдиною вагомою перспективою досліджень у сфері наукового усвідомлення долі права та пошуків його подальших шляхів. Саме тому усвідомлення долі права повинно прямувати шляхом тлумачення «волі» та «мислення».

Існує особлива потреба вирізнити й зрозуміти думки, пов'язані з правом. Оскільки думка зайняла зараз найвищий ранг, то й право потрібно розглядати як напрям думки. Право й моральні устої, дійсний світ права й моральності можна охопити думкою, через думку цей світ набуває осмисленої форми [16, с. 615].

Значну частину права складають ціннісні формальні якості інтелектуальної та вольової діяльності. А з усіх формальних цінностей право, як найбільш досконала форма, відіграє найважливішу роль. Право більшою мірою дисциплінує людину, ніж логіка і методологія, або ніж систематичні вправи волі [16, с. 335]. Право своїми окремими сторонами, вважав Б.О.Кістяковський, належить до різних сфер. При цьому в кожній з цих сфер право потребує окремого дослідження. Знання, отримані в результаті таких досліджень, мають зводитися в окремі поняття: 1) державно-організаційне, 2) соціально-наукове, 3) психологічне і 4) нормативне. Зазначений вчений розглядав три основні складові частини соціального: суспільство, державу і людину. Досліджуючи людину, він визначав її як суспільного індивіда, який у суспільстві стає таким через самоусвідомлення (індивідуальний дух). Людина, на думку Б.О.Кістяковського, – це основа права, «уповноважена та дисциплінована правом особа, основа правопорядку», тоді як «особа людини і сукупність осіб, тобто суспільство, складають основу як права, так і держави» [17, с. 20-22].

Дійсне суб'єктивне право виявляється, насамперед, як зумовлене потребами суб'єкта домагання, звернене до сфери людських благ або цінностей. Природна необхідність споживання благ вимагає пристосування індивідів до суспільних умов із тим, щоб підпорядкувати собі їх з метою задоволення своїх потреб.

Виступаючи як зовнішнє вираження волі суб'єкта, спрямованої на задоволення його потреби, домагання становить природний зміст суб'єктивного волевиявлення, якою б не була його суспільна форма (політична, моральна, релігійна тощо). Дійсне домагання передбачає його задоволення. Домагання і задоволення – це два полюси взаємовідносин суб'єктів, природні виявлення їхніх воель, які втілюються в ту чи іншу суспільну форму. Перше виступає як субстрат суб'єктивного права, друге – як субстрат правового обов'язку. Правами та обов'язками стають найбільш важливі домагання суб'єктів та їх задоволення, що виражають життєво необхідні інтереси (для кожного суспільства їх коло різне). Домагання як субстрат суб'єктивного права є носієм правомочності. Суб'єктивне право постає перед нами як подвійне явище – як домагання і як правомочність, або, якщо завгодно, як правомочне домагання [18, с. 9-10].

Автор вважає, що право необхідно характеризувати певною мірою як ірраціональне, моральне явище (такий підхід щодо розуміння природи права ми знаходимо, зокрема, у Платона та Гегеля). Але право – це не лише ірраціональне явище, а й реально чинні юридичні норми, інститути, системи права тощо. Якби право було лише ірраціональним моральним явищем і його існування залежало від зовнішніх випадковостей і чужого свавілля, то воно було б, як зазначив В.Соловйов, «пустим словом». Як наполягав філософ, «дійсне право є те, яке містить у собі умови свого існування, тобто забезпечує себе від порушень». Аби бути дієвим у сучасному суспільстві, право повинне мати конкретні механізми у вигляді певних юридичних процедур, юридичних механізмів правозастосування, захисту права тощо [19, с. 20-22].

Слід зауважити, що феноменів права існує величезна безліч, концепцій також немало, а ідея одна. Концепт виражає змістовну єдність усіх концепцій права, отже, є змістовим ядром ідеї. На відміну від ідеї, концепт формується через висловлювання індивіда в процесі диспуту та через оформлення його концепції, яка знову актуалізує смисл поняття. При визначенні терміна (тобто фіксації смислу за допомогою поняття) різноосмисленість його не зникає, тому будь-яке визначення, за образним висловленням Ж.Дерріда, містить «і те, що є, і те, чим може стати це є». Отже, нескінченний розвиток думки й смислів потребує введення «фігури» концепту, завдяки якому можливе виявлення особливостей у тому, що повторюється, дослідження сполученості різних смислів, виявлення в різному одного смислу. Дослідження концепту «право» дає можливість вивчати динаміку розвитку права у часі. Концепт поєднує, зводить смисли «права» до єдиного універсального смислу. Таким чином, концепт формується у процесі концептуалізації інваріантів права (його феноменів) та продовжує розвиток у царині теорії доти, поки існує феноменальна основа та її фундаментальне віддзеркалення в ідеї. Концепт права є концептуальною оболонкою, котру кожне суспільство наповнює конкретним змістом. Оскільки у правовій науці обґрунтовується розподіл на правові сім'ї, основу яких утворює різноманітне розуміння природи права і цінності закону, то і взаємовідносини, що складаються між державою, суспільством та індивідом у кожній окремій правовій сім'ї, обумовлюють можливості типології феноменів права.

У процесі тривалої дискусії про праворозуміння визначилися два основні напрями: легістський, що визначає право тільки як державні веління, і лібертарний, що розглядає право як форму і міру свободи, рівності, як джерело, втілення і критерій справедливості. При цьому слід враховувати об'єктивну

обумовленість права, його соціальну і культурну основу, які воно покликане відобразити.

У працях М.Козюбри, В.Казимірчука, Г.Мальцева, В.Нерсисянца, В.Журавського, О.Зайчука, О.Копиленка, Н.Оніщенко, Л.Явича та інших знає критику вузьке антидемократичне визначення права і формулюється широке його поняття, що включає в себе права і обов'язки особи, правосвідомість, правовідносини. На думку цих авторів, наявність у законодавстві «мертвих», недіючих норм, декларативних принципів, які не відповідають сутності суспільних відносин, спростовує твердження про збіг законодавства та права. Замість ізольованого, диференційованого вивчення окремих аспектів правової діяльності зараз запропоноване її узагальнене усвідомлення, уявлення про цінність правової структури суспільства, про багатогранність підходів до праворозуміння, про необхідність поєднання системного, структурно-функціонального підходів до вивчення правової дійсності з нормативно-ціннісним, аксіологічним підходом.

Широкий підхід до праворозуміння не означає заперечення нормативності права, що визначає правову міру можливої і необхідної поведінки. Як зазначають деякі представники юридичної науки (прибічники жорсткого розмежування понять «право» і «закон»), існує можливість існування правових норм і без відображення їх у законах та інших санкціонованих державою формах, тобто незалежно від держави. Представники широкого трактування права виходять з того, що право – це не тільки сукупність норм, а й діяльність суб'єктів права, які дотримуються правових приписів, застосовують і виконують їх у процесі правових відносин [19, с. 63]. Ідея різнобічного, багатосистемного підходу до права дозволила поглибити його розуміння як єдиного цілого феномена.

Перехід від вузьконормативного (легістського) розуміння права як права влади до лібертарного розуміння права як міри свободи встановлює гуманістичний, ціннісний зміст права, збагачує наше уявлення про право і правову систему, сприяє створенню особливої поваги до права і правомірності поведінки, ціннісних орієнтацій суспільства, держави і людей [20, с. 4-5].

Сьогодні теорія і філософія права потребують дослідницького, методологічного антропоцентризму, що дозволить, з одного боку, глибше проникнути в сутність права через пізнання природи людини, а з іншого боку, допоможе краще зрозуміти природу людини через пізнання сутності права. «Своєрідність нинішньої соціально-історичної ситуації полягає в тому, що в ній зійшлися разом катастрофічне і ренесансне начала, тенденції загибелі старого і народження нового. У межах людського духу вони схрестилися як різнонаправлені світоглядні вектори, породжуючи безліч найгостріших психологічних і морально-правових дисонансів» [20, с. 4-5]. У цьому особливість сучасного духовного клімату і почуття тих, хто живе і усвідомлює право в нинішню епоху.

Конвергування принципів справжнього права і правильного використання індивідуальної автономії – це шлях, який ґрунтується на розумних рішеннях совісті і сприяє демократичному праворозумінню [21, с. 92]. Залежно від праворозуміння складається та існує правова реальність. У праворозумінні відображаються уявлення людей про суспільство, особистість, духовні та нормативні цінності. У правосвідомості виявляються не тільки знання і мислення, а й уява та воля, почуття і вся людська душа [22]. З погляду логіки, право – судження (тобто виражений у словах зв'язок між двома мислимими змістами, що виражається в їх частковому логічному збігу), яке встановлює певний порядок

(тобто певне постійне співвідношення між елементами безкінечного) як належний. Таким чином, праву притаманні всі ознаки сили в реальному правопізнанні, тобто в психологічному, соціологічному, історичному і політичному розгляді, водночас праву не притаманна жодна з ознак сили в юридичному правопізнанні, тобто в нормативному і логічному аспектах [22].

Право в його основній сутності є необхідним для людини образом її духовного життя на землі, необхідна форма зустрічі між верховним благом і людською душею. «Право є, насамперед, право людини бути незалежним духом, право буття і право волі, право самостійно звертатися до Бога, шукати, знаходити, сповідати і здійснювати уявлену і переважну досконалість», чи інакше: «Право є атрибут духу, його спосіб життя, його необхідний прояв. А правосвідомість є воля до вірного права і до єдиної, верховної мети права» [23, с. 94].

Перехідна правова епоха будь-якого часу є перехідним, конкретно-історичним циклом соціальної активності правосвідомості, як правило, кризовим циклом соціальної активності, що свідчить про відсутність спадкоємності правосвідомості. У телеологічних правозаконозмінах еволюційного (коеволуційного) плану характерна наявність, вважаємо, максимальної девіантної трансгресії правосвідомості на етапі кризового, перехідного, ідейно-світоглядного буття права і закону [24, с. 70-74].

Максимальна девіантна трансгресія правосвідомості на етапі кризового, перехідного, ідейно-світоглядного буття права і закону ідентифікує абсолютну соціальну активність та самостійність правосвідомості як девіантної, яка свідчить про зміну або можливість зміни кризового циклу соціальної активності правосвідомості на некризовий (максимальна кількість злочинів, порушень трудової дисципліни тощо, незадоволення станом законодавства первинних суб'єктів правосвідомості, зменшення чисельності первинних суб'єктів правосвідомості внаслідок погіршення їх життя тощо).

Критеріями другої, ідеологічної, соціалізації матеріально-знакового права як формування національного закону є різні властивості одного, конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості, у межах певної історико-правової концепції позитивної правової науки, культури. Будь-які девіації пізнання як права не визнаються за правові, що ідеологічно скомпресовані, звужені та ідейно структуровані, правова свідомість стає основою творення своєї іншоформи – законосвідомості, яка має тепер первинними суб'єктами юридичні, а вторинними – фізичні особи. Тобто відбулась стійка ідеологічна переструктурація, а разом з цим здійснилась неприродна дизасиметрія права і закону так само, як дизасиметрія ментальних первинних прав (фізичні особи) та ідеологічних вторинних прав (юридичні особи). Ідеологічна соціалізація права здійснюється, як правило, у межах одного конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості, є односторонньою, поверховою, формальною, позитивною, з формальною спадкоємністю відповідного конкретно-історичного циклу соціальної активності правосвідомості, яка зовсім не враховує спадкоємності між конкретно-історичними циклами соціальної активності правосвідомості.

У різних циклах соціальної активності правосвідомості відбувається зміна розвитково-трансформаційного принципу нелінійності (телеологічності) пізнання на лінійний (позитивний) варіант його законодавчої фіксації як принципу права. Критерієм зміни принципу нелінійності права на лінійність є зміна функції правосвідомості, яка виявляється або в зміцненні, або в

послабленні спадкоємності правосвідомості як підструктуро-підсистеми етнотрадиції (що дорівнює національній свідомості). Саме за рахунок нових, правових девіацій правосвідомості, які розвиваються як неделінквентні, спроможні генеруватися прогресивно нові, модернізуючі та інтуїтивні пізнавальні тенденції, орієнтації, цінності або суперечності чи протидії як у процесах загального світоправоосмислення, так і в різних методах і методологіях правосвітотворення, які теж як цілковито девіантні не змогли б стати новими, не будучи недевіантними. У практичній площині девіації правосвідомості визнаємо тільки ті прогресивними, що створюють нове правосвітотворення, узгоджене з домінуючими світовими тенденціями правового розвитку [25, с. 119-125].

Зміст права складає не фізично відчутна предметність, а норми, цінності і змісти. Оперуючи ними, людське мислення вибудовує специфічну за своїми ознаками і властивостями реальність, що називається правовою. У цієї реальності, незважаючи на те, що природа її компонентів має переважно духовний, ідеальний характер, повинен бути соціокультурний субстрат, без якого ні норми, ні цінності, ні смисли права не змогли б впливати на людину. Субстратом звичайно називають такі, що здатні почуттєво сприйматися, основи ідеально-духовних реалій, які впливають на людину. Оскільки всі ті духовні форми, що так чи інакше пов'язані з людиною, обтяжені матеріальністю, то субстратність присутня практично всюди, включаючи найтонші і піднесені духовні прояви на зразок музики, релігії і моральності. Право в даному випадку не є винятком.

У права, як і у інших явищ, є причини його появи, розвитку і функціонування. Але існують ще і причини цих причин, тобто загальні основи буття правової реальності. Маючи метафізичний, онтологічний, культурологічний, антропологічний, екзистенціальний характер, ці основи не є предметом чистої юриспруденції, а утворюють предмет філософії права. Розмірковуючи про неї, філософія виходить далеко за межі теорії права і занурюється в питання, що стосуються природи буття і небуття, хаосу і порядку, цивілізації і культури, добра і зла тощо.

Отже, можна зробити висновок, що через пульсуючу ритміку відносин внутрішніх протилежностей будь-яка правова реалія перебуває у властивій їй якості, розпадається і знову об'єднується в цілісність, залишається собою і стає іншою, піддається впливу ентропії та активно протидіє їй. Суспільство визначає нові шляхи свого розвитку, людство робить так би мовити, генеральну чистку свого існування. В історичній реальності між соціоінтентною та гомоінтентною засадами завжди перемагає остання. Політичне суспільство поступається місцем суспільству громадянському, зовнішнє – внутрішньому, яке виходить на майдани історії з новими гаслами і думками: понад усе конкретна людина, її конкретне життя [26, с. 45-46].

Література

1. Дудченко В. В. До історико-матеріалістичного вчення про право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки, вип. 34. – Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006.
2. Ллойд Д. Идея права / Пер. с англ. – М.: ЮНОНА., 2002.
3. Козловський А. А. Гносеологічна природа права (філософсько-правовий аналіз). Автореф. дис. докт. юрид. наук – К., 2000.
4. Попер К. Не считая историзма // Вопросы философии – 1998. – № 8-10.

5. Денисенко В. В. Лингвистическая парадигма как современная методологическая основа общей теории права // Право и политика. – 2007. – № 9 (93). – С.127.
6. Самичулин В. К. Закат права или переоценка ценностей // Право и политика. – 2005 – № 12. – С. 145.
7. Кистяковский Б. А. Философия и социология права.– СПб, 1998.
8. Козлихин И. Ю. О нетрадиционном подходе к праву // Правоведение. – 2006. – № 1 (264). – С. 36-37.
9. Алаіс С. І. Проблеми праворозуміння в основних школах права: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – К., 2003.
10. Мірошніченко М. Право: терміно-поняття, поняття, категорія // Право України. – 2006. – № 3. – С 29.
11. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат о социологии знания. — М., 1995.
12. Карбонье Жан. Юридическая социология. — М., 1986.
13. Бігун В. С. Антропология, аксіологія та соціологія права. До питання про праворозуміння // Часопис Київського університету права. — 2005. — № 4. — С. 26.
14. Ковальський В. С, Козінцев Г. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. – К.: Юрінком Інтер, 2005.
15. Гегель Г. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р.Осадчука та М.Кушніра. – К.: Юніверс, 2000.
16. Кистяковский Б. А. Социальные нормы и право. – М., 1916.
17. Ющик О. І. Суб'єктне право – вихідний пункт дослідження права // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 21. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – С 20-22.
18. Плавич В. П. Правове регулювання трансформаційної економіки України і розвиток національного законодавства. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002.
19. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток / За ред. В.С.Журавського. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
20. Бачинін В. А., Журавський В. С, Панов М. І. Філософія права. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.
21. Плавич В. П. Право і економіка: проблеми функціонування та розвитку: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2003.
22. Ильин И. А. Собр. соч.: В 10 т. — Т. 1. — О революции. О религиозном кризисе наших дней. — М.: Русская книга, 2001.
23. Цит. за: Мельничук О. С., Ільїн І. О. Про душевно-духовну сутність права // Юридичні читання молодих вчених: Збірник матеріалів всукраїнської наукової конференції 23-24 квітня 2004 р. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова. – 2004.
24. Дмитрієнко Ю. М. Нелінійна природа правової свідомості як телеологічна сутність правових рефлексій // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Т. 16 (55). – № 1. Философия. Социология. – Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского. – 2003. – С. 70-74.
25. Дмитрієнко Ю. М. Традиційні та нетрадиційні моделі правових посттоталітарних рефлексій // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Т. 15 (54). – № 2. Философия. Социология. – Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского. – 2002. – С. 119-125.

26. Верников М. Суспільство очима конкретної людини: екзистенціально-соціальна онтологія // Філософські пошуки, – Вип. 17-18. – Львів. – Одеса: Cogito. – Центр Європи., 2004. – С.45-46.

В. П. Плавич

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет, кафедра общеправовых дисциплин и
международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОПОНИМАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ЕГО ИССЛЕДОВАНИЮ

Резюме

Исследуется процесс развития современного правопонимания. Автором вводится представление о категории права как инструменте научного познания. Предлагается вариант осознания судьбы права путём толкования воли и мышления. Обоснована необходимость новой парадигмы права. Автором обосновано, что сегодня теория и философия права требуют исследовательского, методологического антропоцентризма.

Ключевые слова: право, интегративное правопонимание, правовое сознание, правовая реальность.

V. P. Plavich

Odessa National University
Frantsuzsky Bulvar, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

UNDERSTANDING OF RIGHT: PROBLEMS AND CONTEMPORARY APPROACHES OF ITS RESEARCH

Summary

The process of development of modern law awareness is researched. The notion of law category as the instrument of scientific cognition is introduced by the author. The way of realization of the law destiny by the will and thinking interpretation is preferred. The necessity in new law paradigm is substantiated. The author has successfully showed, that the theory and philosophy of law today needs the research and methodological anthropocentrism.

Key words: law, integrative law awareness, law consciousness, legal reality.